

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Психологія і педагогіка"

Випуск 19

Острозька Акад. – 2012

УДК 001.8 + 159.9 + 37
ББК 74 + 88
Н 34

*Друкується за ухвалою вченої ради
Національного університету "Острозька академія"
Протокол № 10 від 29 травня 2012 року*

Друкується згідно з Постановою ВАК України від 10.02.2010 р. № 1 – 05/1

Редколегія випуску:

Пасічник І. Д., доктор психологічних наук (відповідальний редактор).
Каламаж Р. В., доктор психологічних наук.
Засєкіна Л. В., доктор психологічних наук.
Павелків Р. В., доктор психологічних наук.
Вербєць В. В., доктор педагогічних наук.
Жуковський В. М., доктор педагогічних наук.
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук.
Максименко С. Д., доктор психологічних наук.
Москалець В. П., доктор психологічних наук.
Савчин М. В., доктор психологічних наук.
Нісімчук А. С., доктор педагогічних наук.
Шугай М. А., кандидат психологічних наук (заст. відп. редактора).
Матласевич О. В., кандидат психологічних наук (відповідальний секретар).

Рецензенти:

Вірна Ж. П., доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
Лісова С. В., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янука.

н 34 **Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка".** – Острог: Видавництво
Національного університету "Острозька академія", 2012. – Вип. 19. – 268 с.

У збірнику висвітлені актуальні проблеми, пошуки і знахідки в різних сферах теорії і практики психолого-педагогічної науки. Порушується чимало питань загального та спеціального характеру. Рекомендовано науковцям, викладачам, учителям, методистам, студентам та всім, хто зацікавлений в освітніх проблемах.

In the collection of articles the actual problems, searches and achievements in different spheres of theory and practice of psychology and pedagogics are illuminated. The contents of the volume deals with many common and special issues.

It is recommended for scientists, lectures, teachers, methodologists, students and other people, who are interested in educational problems.

ISBN 966-7631-15-X

© Видавництво Національного університету
"Острозька академія", 2012
© Кафедра психолого-педагогічних дисциплін НаУ ОА, 2012

Гордєєва О.

УДК 37.015.3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ БАЛЕТМЕЙСТЕРА Й УЧНЯ

У статті розглядаються чинники навчальної взаємодії педагога-балетмейстера та учасника хореографічного колективу, які безпосередньо пов'язані з поглибленням педагогічної майстерності.

Ключові слова: педагогічні чинники, психологічні чинники, взаємодія, педагогічна майстерність, комунікативні вміння.

В статье рассматриваются факторы учебного взаимодействия педагога-балетмейстера и участника хореографического коллектива которые непосредственно связаны с усовершенствованием педагогического мастерства.

Ключевые слова: педагогические факторы, психологические факторы, взаимодействие, педагогическое мастерство, коммуникативные умения.

The article deals with the factors educational co-operation of a teacher of ballet and a member of choreographical collective which are directly connected with deepening pedagogical skills.

Key words: pedagogical factors, psychological factors, co-operation, pedagogical skills, communicative skills.

Специфіка будь-якого навчально-педагогічного процесу передбачає психолого-педагогічний підхід у стосунках учитель – учень або викладач – студент. У роботі хореографа важливе місце посідає взаємодія між двома сторонами суб'єкт-суб'єктних стосунків, а саме педагогом-балетмейстером і учнем (студентом). Ця двостороння взаємодія має ґрунтуватися на засадах моральності та професійно-орієнтованої цілеспрямованості. Процес взаємодії полягає у безпосередньому впливі суб'єктів один на одного, що відповідно породжує причинову зумовленість їхніх взаємозв'язків. Це взаємотворчий процес без будь-якого психологічного насилля над людською особистістю і на основі авторитету педагога. Сьогодні проблема психолого-педагогічної взаємодії між педагогом-балетмейстером та учнем досліджена недостатньо і потребує подальшого вивчення. Актуальність дослідження навчальної взаємодії зумовлена її значущістю в процесі підготовки учня (студента). Взаємодія є основою навчально-виконавської діяльності учасників хореографічної групи, яка відкриває можливості для вияву учнем (студентом) творчих якостей, розвитку його індивідуальності, умінь, інтересів, потреб, прагнень.

Метою цього дослідження є визначення основних психолого-педагогічних чинників у поглибленні навчальної взаємодії педагога-балетмейстера й учня.

Пошук нових шляхів забезпечення співпраці "педагог – учень" триває вже протягом тривалого часу. На сьогодні він як ніколи актуальний, адже при такій співпраці між двома суб'єктами навчально-виховного процесу активізується процес самовдосконалення, самодисциплінованості й самоорганізації учня. "Навчання – упорядкована взаємодія педагога з учнем, яка спрямована на досягнення поставленої мети" [9, с. 292]. Проблема співпраці педагога й учня вивчалася такими дослідниками, як І. Бех, Ф. Гонболін, Ю. Забродін, О. Леонтєв, А. Маркова, А. Петровський, В. Рибалка, Т. Яценко, С. Гончаренко, І. Зязюн, Т. Ільїна.

Методологічною основою статті є сучасні дослідження з проблем професійної підготовки хореографа в системі вищої гуманітарної освіти (С. Г. Забрєдовський, С. А. Легка, О. О. Таранцева); вивчення психолого-педагогічної теорії формування особистості та її художньо-творчого розвитку (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, В. О. Сухомлинський); специфіки хореографічної діяльності (К. Ю. Василенко, А. І. Гумешок, Ю. О. Станішевський); теорії та методики хореографічної роботи з дітьми (П. О. Березова, Л. А. Бондаренко, Т. С. Ткаченко).

Сьогодні наука визначає чимало видів взаємодії педагога й учня, зокрема такі як співробітництво та суперництво. Балетмейстер працює з групою людей, відповідно це визначає вид взаємодії між педагогом та учнем, а саме – суб'єктно-групову взаємодію. Соціальна психологія розглядає спільну діяльність як організовану систему активності індивіда, важливою рисою якої є спільна мета та передбачення результату, який би сприяв реалізації потреб кожного індивіда у хореографічній групі [5].

Побудова співпраці балетмейстера й учнів на психологічних засадах потребує високої педагогічної майстерності, яка має сприяти вибору правильного підходу до кожного учня. Індивідуальний підхід є одним із найбільш ефективних у педагогіці. На думку дослідників, успішна педагогічна діяльність

між ланкою “педагог – учень” (суб’єкт-суб’єктними відношеннями) базується саме на індивідуальних передумовах [7, с. 28].

Головними ознаками особистісно орієнтованого навчання є багатоваріантність методичних підходів, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження усіма засобами цінності та гідності особистості учня (студента). Диференціація та індивідуалізація навчання і виховання стають основоположним принципом роботи хореографа. Майстерність – це мистецтво виховання та навчання. Вчені розглядають мистецтво з моральної позиції як цілісність гармонійного розвитку особистості. Однак це стосується лише справжнього мистецтва. Його низькопробний варіант породжує відповідно й низький рівень культури учнів, ігнорування ними морально-етичних норм. Майстерність хореографа можна характеризувати як високий рівень педагогічної діяльності, важливим чинником якого є передумови, які сприяють досягненню високого рівня цієї роботи. Такими передумовами є поклонання педагога і яскраво виражене позитивне ставлення до учнів.

Зовнішньо майстерність балетмейстера проявляється через вирішення різноманітних педагогічних завдань, високий рівень організації навчально-виховного процесу. Основні ознаки майстерності розкриваються в тих якостях особистості хореографа, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Ці якості розкриваються не лише в уміннях, а й у певному єднанні властивостей особистості, її позиції, що і створює для педагога можливість діяти продуктивно та творчо.

Сучасні педагогічні дослідження з цієї проблеми доводять, що підґрунтям формування майстерності у педагога є природний нахил до обраної професії та наявність до цього відповідних здібностей; високий рівень педагогічних умінь, заснованих на педагогічних переконаннях; процес педагогічної підготовки та педагогічної праці; фахова компетентність і професійно значущі якості.

Хореографія – це творча діяльність, яка удосконалює здатність учнів бачити, відчувати, споглядати. Ми розглядаємо хореографічну культуру як соціокультурний чинник творчої діяльності і розвитку особистості [11].

Основними складовими педагогічної взаємодії педагога-балетмейстера з учнями є педагогічна, психологічна і морально-духовна діяльність педагога. Педагогічні елементи такої взаємодії охоплюють індивідуальний підхід, діалогічне спілкування, ініціативність учня, формування зацікавленості у спільній діяльності. Психологічний аспект полягає у врахуванні індивідуально-психологічних особливостей кожного індивіда, його емоційного стану, концентрації уваги під час процесу спілкування, активації пам’яті, волі, уяви, почуттів. Морально-духовний аспект виявляється у відсутності приниження гідності учня, повазі його вибору, у духовному збагаченні через ознайомлення з традиціями та звичаями свого народу.

Вміння педагога-балетмейстера здійснювати індивідуальний підхід у своїй професійній діяльності має неабияке значення для розвитку самоактуалізації й самореалізації суб’єктів навчального процесу. Глибоке знання педагогом особливостей своїх вихованців підвищує їхній інтерес до навчання й творчості [4, с. 18].

Безсумнівно, значну роль у підвищенні професійної майстерності відіграють творчі здібності педагога-хореографа. У психологічному аспекті творчість – це вищий рівень розвитку інтелекту особистості. Під *здібностями* ми розуміємо індивідуально-психологічні якості особистості, що є передумовою успішного виконання нею певної діяльності. Професор М. В. Гамезо зазначає, що творчі здібності не існують як специфічні утворення, а є похідними від психофізичних якостей особистості [3, с. 42].

Ми виділяємо якості педагога, які характеризують його професійну майстерність: 1) пізнавальна мотивація та інтереси, ціннісні потреби, педагогічні здібності; 2) інтелектуальні, творчі, емоційно-вольові властивості педагога; 3) чинник персоніфікації, що передбачає індивідуальний підхід до учня [10, с. 137].

Фактор – це об’єктивна причина, яка зумовлює певне явище, та основна рушійна сила, що призводить до тих чи інших результатів. Синонімічними до поняття “фактор” є терміни “чинник”, “умова”. *Факторами фахової майстерності педагога-балетмейстера* ми називаємо основні внутрішні та зовнішні причини, які зумовлюють підвищення рівня його майстерності. Існують психолого-педагогічні чинники, що впливають на підвищення майстерності педагога-хореографа. Під *психолого-педагогічними факторами* розуміємо ті внутрішні і зовнішні причини, що обумовлюють рух індивідуальності педагога до вершин професіоналізму і піддаються корекції або компенсації, на рівні педагогічних систем.

У педагогічній літературі ці чинники поділяють на три групи: *об’єктивні, суб’єктивні й об’єктивно-суб’єктивні*. Об’єктивні чинники пов’язані з умовами організації фахового середовища, на які педагог-професіонал не має безпосереднього впливу. Це насамперед фактори інформаційно-методичного забезпечення та матеріально-технічного забезпечення. Суб’єктивні чинники безпосередньо пов’язані з суб’єктом фахової діяльності. Вплив цих факторів може свідомо регулюватися і коригуватися самим педагогом. У цю групу входять: чинник мети фахової діяльності, фактор знань, чинник умілості, фактор фахової саморефлексії, чинник самовдосконалення, фактор задоволеності фаховою діяльністю, чинник

творчої актуалізації фахово-особистісного потенціалу педагога (нестандартне розв'язання фахових завдань, розширення рамок фахової діяльності).

Фактор мети фахової діяльності передбачає орієнтири педагога: соціальне замовлення суспільства, програму викладання того чи іншого предмета; власні мотиви, потреби чи інтереси; навчання чи виховання. Встановлено, що ті педагоги досягають вершин професіоналізму, у яких власні потреби й мотиви фахової діяльності, фахові цілі збігаються з соціальним замовленням суспільства, яке передбачає виховання через навчання і навпаки.

Чинник фахової саморефлексії передбачає оцінку педагогом себе як професіонала і залежить від адекватності оцінки рівня свого професіоналізму; адекватності оцінки своїх фахово-особистісних якостей; адекватності оцінки педагогом своєї діяльності та діяльності колег та учнів (студентів); адекватності уявлення про фаховий ідеал; адекватності оцінки перспектив своєї фахової динаміки.

Експериментально доведено, що існує прямий зв'язок між рівнем професіоналізму педагога та рівнем фахової саморефлексії, при якій педагог шляхом самоконтролю та самопізнання отримує реальні знання про себе і свою педагогічну діяльність. Педагогам, що прагнуть досягти вищого рівня професіоналізму, притаманна інтернальність самовдосконалення, тобто вміння знаходити у складних умовах фахової діяльності внутрішні резерви і можливості здійснення практичної діяльності, спрямованої на досягнення фахового ідеалу.

Фактор задоволеності фаховою діяльністю передбачає задоволеність педагога співпрацею з учнями (студентами); взаємну контактність педагога й учнів (студентів); інтерес до професії і його динаміку; характер ставлення педагога до професії; характер труднощів, з якими педагог зустрічається у фаховій діяльності; сприйняття фахової діяльності як джерела насолоди, задоволення.

До *об'єктивно-суб'єктивних* чинників належать: фактор ціннісного ставлення до професіоналізму (полягає в недооцінці суспільної, фахової, особистісної, значущості професіоналізму як якісної характеристики педагогічної діяльності); чинник престижу педагогічної професії (падіння соціального статусу педагога); фактор соціальної домінантності педагога, що передбачає необхідність наявності високого рівня відповідальності за результати своєї праці, почуття обов'язку перед суспільством в цілому і перед окремими людьми [6].

Виходячи з перерахованих вище чинників, ми визначаємо, що фактори педагогічної майстерності балетмейстера поділяються на *зовнішні* (соціальний досвід, педагогіка, хореографічне мистецтво, закономірності розвитку різноманітних елементів змісту професійної діяльності; методи, засоби, організаційні умови реалізації професійних якостей хореографа у педагогічній практиці) і *внутрішні* (соціальні функції хореографічної творчості; черговість завдань і цілей хореографічного навчання і виховання в системі шкільної та позашкільної освіти; ступінь доступності навчального матеріалу на рівні теорії і практики) [1].

Зміст педагогічної майстерності хореографа залежить від таких чинників, як рівень засвоєння знань, умінь і навичок, що ґрунтуються на особливостях процесу хореографічної творчості, формах керування цим процесом і практичній реалізації їх у педагогічній діяльності в творчому колективі. Рівень педагогічної майстерності визначається рівнозначним володінням основними видами професійної діяльності керівника: управлінням, навчанням, вихованням та творчою діяльністю [2].

Будь-яка майстерність, у тому числі педагогічна, розкривається в ефективній діяльності. Саме таке розуміння майстерності і прийнято в педагогіці. Ефективність процесу навчання багато в чому залежить від дій педагога – суб'єкта педагогічного процесу, який безпосередньо і багатогранно впливає на кожний його компонент. Завдання балетмейстера полягає в тому, щоб формувати в учнів (студентів) мотивацію, навички та вміння самовдосконалення, озброїти його ефективною методикою. Впоратися з цим дуже складним завданням може тільки справжній майстер своєї справи. Складовими педагогічної майстерності балетмейстера є: гуманізм – ставлення до учня як найвищої цінності, яка проявляється у педагога у вигляді доброти, любові, милосердя, чуйності; професіоналізм – глибоке знання педагогом навчального предмета, його методики, сучасних досягнень педагогіки та психології; педагогічні здібності – комунікабельність, інтуїція, навіювання, оптимізм, здатність до творчості; педагогічна взаємодія – професійний такт учителя, культура мовлення та спілкування з учнями, врахування їх психофізичних особливостей.

Психолого-педагогічні умови майстерності балетмейстера включають низку взаємозумовлених компонентів: орієнтовно-прогностична діяльність полягає в умінні педагога визначати конкретні цілі, зміст, методику виховної діяльності, передбачити її результати на основі знання рівня індивідуальної підготовленості окремих вихованців, злагоженості та згуртованості колективу.

Але основна якість, якою має оволодіти педагог-балетмейстер, – це *педагогічна майстерність*, яка розуміється як найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що за відведений час педагог досягає оптимальних результатів. Ззовні майстерність хореографа – це вирішення різноманітних педагогічних завдань, успішна організація навчального процесу й отримання відповідних результа-

тів, але її сутність полягає в певних професійних і особистісних якостях, які породжують цю діяльність і забезпечують її ефективність. Важливими професійними якостями балетмейстера є працелюбність, працездатність, дисциплінованість, відповідальність, уміння поставити мету, вибрати шляхи її досягнення; організованість, наполегливість, систематичне і планомірне підвищення свого професійного рівня, прагнення постійно підвищувати якість своєї праці.

Грунтовні знання з педагогіки та психології є запорукою ефективної організації балетмейстером особистісно-орієнтованого навчального процесу. Ці знання сприятимуть виробленню таких необхідно важливих рис, як доброзичливість, повага до молодих людей, до їхнього прагнення навчатися, уважне ставлення до їхньої ініціативи, тактовність у спілкуванні, послідовна і постійна вимогливість, терплячість до помилок, готовність допомогти та інші. *Психологічні* знання допомагають хореографу виробити позитивну "я-концепцію", створити комфортні умови саморозвитку та розвитку особистості кожного окремого учня (студента). *Педагогічні* знання сприяють оптимізації навчально-виховного процесу, допомагають балетмейстеру розвивати творчі здібності учнів [11]. *Психолого-педагогічні* знання допомагають спеціалісту структурувати соціально-культурний досвід на рівні знань, норм, цінностей; навчають педагогічному спілкуванню.

Основою педагогічного спілкування є педагогічний діалог. У зв'язку з цим приділимо більш детальну увагу проблемі власне комунікації. Комунікативно-діяльнісний підхід до організації процесу формування комунікативних умінь передбачає наявність у педагога-балетмейстера практики монологічного та діалогічного мовлення, застосування діалогових форм, методів та прийомів навчання, коли в навчальній діяльності формуються не лише пізнавальні дії, а й система взаємин, відбувається спілкування. Цей підхід узгоджується з теорією, згідно з якою психіка людини проявляється і формується тільки в діяльності. Варто зазначити, що всі ресурси запропонованих методів та прийомів не будуть задіяні повною мірою, а процес формування комунікативних умінь уповільниться при відсутності уваги до успіхів та невдач кожного учня (студента), аналізу зроблених кроків до вдосконалення, постійної рефлексії комунікативної поведінки. Таким чином, *факторами формування комунікативних умінь*, які стосуються організації цього процесу, є: взаємозв'язок теоретичної комунікативної підготовки з практикою; зміст та динаміка комунікативних завдань; застосування знань у нестандартних умовах; досвід діалогічного мовлення; форми, методи та прийоми навчання. Вплив цих чинників на формування комунікативних умінь пов'язаний з дотриманням відповідних умов: забезпечення узгодженості та наступності змісту теоретичних та практичних занять; різноманітність та поступове ускладнення запропонованих комунікативних задач; навчання учнів (студентів) уважному ставленню до комунікативної поведінки, заохочення до її аналізу.

Процес формування комунікативних умінь не є суто індивідуальною роботою, а вимагає присутності групи, участі в групових формах роботи. в процесі виконання діяльності у людини формуються взаємини з людьми, які здійснюють з нею цю діяльність. Ефективність формування комунікативних умінь педагога-балетмейстера великою мірою визначається ставленням педагога до членів групи. Міжособистісні взаємини, створюючи емоційну атмосферу колективу, впливаючи на самопочуття, настрої особистості, є досить впливовим чинником формування комунікативних умінь. Саме педагог-хореограф організовує роботу з удосконалення комунікативних умінь. Від того, які стосунки моделюються педагогом, який особистісний смисл несе для кожного учня (студента) їх зміст, залежить формування цілісного суб'єкта комунікативної діяльності. Взаємини "педагог – учень", "викладач – студент" або сприяють спілкуванню, або гальмують цей процес. Учні (студенти) шукають у балетмейстерові доброзичливу, розуміючу людину. Педагогів, які в особі учня бачать не лише зовнішні сторони, а й внутрішні, переважно позитивні якості, вирізняє зацікавлене, доброзичливе ставлення до учнів, почуття поваги їх гідності, розвинена комунікативна спрямованість, товариськість, справедливість, емоційність. За таких умов більшість учнів (студентів) мають розвинені комунікативні якості, сформовані комунікативні вміння. У балетмейстерів, схильних підтримувати холодний, повчальний тон, які слабо орієнтуються у внутрішніх рисах своїх підопічних, акцентують увагу на їх невдачах, учням (студентам) властива низька комунікативна активність. Обмеження балетмейстером контактів із учнями, орієнтація на підкорення їх своїй волі, на безумовне прийняття ними всіх вимог веде до непорозумінь, виникнення бар'єрів та не сприяє формуванню комунікативних умінь. При нестійких стосунках з педагогом-хореографом, що характеризуються полярними проявами у поведінці, учні (студенти) почуваються розгубленими, відчувають розчарування, страх, почуття образи, мусять зосереджуватись на тому, щоб відповідати настрою педагога, його очікуванням, що ускладнює встановлення психологічного контакту, не заохочує до співпраці, підриває довіру.

Отже, професійна діяльність балетмейстера вимагає наявності певних особистісних якостей, соціально-психологічних рис і педагогічних здібностей. Серед них виділяємо *загальногромадянські* риси: широкий світогляд, принциповість і стійкість переконань, громадянська активність і цілеспрямованість, національна самосвідомість, патріотизм і толерантність, гуманізм і соціальний оптимізм, високий

рівень відповідальності та працелюбність; морально-психологічні якості: чесність і ясність у взаєминах з людьми, високий рівень загальної психологічної культури, акуратність і охайність, дисциплінованість і вимогливість; науково-педагогічні якості: професійна працездатність, активна інтелектуальна діяльність, педагогічна спостережливість, педагогічна увага та інтуїція, володіння педагогічною технікою, гнучкість і швидкість мислення у педагогічних ситуаціях, висока культура мови та мовлення, володіння мімікою, тоном голосу, поставою, рухами і жестами; індивідуально-психологічні особливості: високий рівень соціального сприйняття й самопізнання, висока інтелектуально-пізнавальна зацікавленість і допитливість, інтерес до розвитку потенційних можливостей учнів (студентів) і потреба в педагогічній діяльності з ними, високий рівень домагань, емоційна стійкість, витримка й самовладання, твердість характеру; професійно-педагогічні здібності: адекватне сприйняття учня (студента), безумовне прийняття його як особистості, педагогічний оптимізм, здатність передбачати можливі результати, організаційські та комунікативні здібності, духовний вплив на групу й особистість студента, організація розвиваючої інтеракції.

Вирішення проблеми взаємодії балетмейстера та учня, формування комунікативних умінь педагога є запорукою оволодіння педагогом професійною майстерністю. Процес взаємодії залежить від правильного визначення системи необхідних знань як бази для взаємодії й формування комунікативних умінь та комплексу використовуваних педагогом методів і прийомів. Процес такої взаємодії балетмейстера з учнем буде тим успішнішим, чим більшою мірою педагог оволодіє відповідними знаннями та навичками. Зміст навчального матеріалу з сутності навчальної взаємодії й комунікативної діяльності є одним із педагогічних чинників формування фахових та комунікативних умінь.

Література:

... умов формування професійних якостей педагогів хореографів / О. А. Бурля //